

Írta: Büki Péter

Még mindig csak rúgkapálunk?

- avagy nyolc hónapja hatályos a gyermekvédelmi törvény -

Az 1997. évi XXXI. törvény jelentős a magyar gyermekvédelemben. Jelentősége nem csak abban rejlik, hogy 1901-ben született utoljára átfogó jogi norma e témában, hanem abban is, hogy ez a törvény eurokonform, megpróbál eleget tenni a nemzetközi egyezményeknek, és ezáltal is gyermekvédelmi rendszerváltást kezdeményez. Az eddigi állami egyszektorú gyermekvédelem helyébe a többszektorúság elve lép, azaz aktív szerepet vállalhatnak az önkormányzatok, a civilszervezetek, az egyházak. Erre ad felhatalmazást a törvény 97. §-a az ellátási szerződéssel. A gyermekvédelmi rendszerváltás másik újdonsága a hierarchikus ellátórendszer lebontása, a horizontális intézményrendszer kialakítása. A harmadik lényeges momentum pedig, hogy a törvény a szükségletek piacát célozza meg, így váltja fel az intézménycentrikus gyermekvédelmet a kliens/gyermekcentrikus védelmi forma. Többek között ezért is kell lebontani a nagy intézményeket.¹

Mindezek után azt várnánk, hogy a törvény elfogadását követően – amire, mint tudott, 12 évet kellett várni –, a hatályossá válással felpezsdül a magyarországi gyermekvédelem, kiváló megyei és területi önkormányzati koncepciók születnek. E helyett általában megállapítható, hogy a törvény új fogalmait sokan próbálják megtölteni a régi, megkövesedett tartalommal, decentralizálás helyett centralizálnak, valamint sok új törvényi tényállás előtt értetlenkedve állnak, és megpróbálják azokat figyelmen kívül hagyni.

A törvény 121. §-a értelmében a megyei gyámhivatalok a megyei gyermekvédelmi koncepciót az Országos Család- és Gyermekvédelmi Intézetbe szakmai véleményezés céljából megküldik. Az előírásnak eddig csak néhány megye tett hivatalosan eleget. Ezen megyék többsége a gyermekvédelmi rendszerét centralizálni szeretné, s centrumként a területi gyermekvédelmi szakszolgálatot jelöli ki. Ez ellentétes a törvény szellemével. A 60. és következő paragrafusok a területi szakszolgáltatásról szólva a szakszolgálatoknak koordináló, összekötő, szakmai tanácsadó, azaz mellérendelt, partneri szerepet adnak. Nem rendeli fölé – egyetlen hatályos jogszabály sem -a gyermekvédelem megyei rendszerének. Tudjuk, hogy ez a gondolat idegen a magyar „gyermekvédelmi szokásjogtól”. Másfelől az otthont nyújtó ellátások családszerű működése csak a szakmai és gazdálkodási önállóságuk biztosítása mellett bontakozhat ki.

Nem egyszer fordult elő az, hogy a fenti gondolatmenetre az érintett megye közgyűlésének jegyzője, vagy más magas beosztású hivatalnok arra hivatkozott, hogy a centralizációt egyetlen szakaszában sem tiltja meg a törvény, tehát lehetséges megoldás a központosítás.

A fenti érvelés első része igaz: nincs konkrétan kimondva a tilalom. De amikor egy törvényt alkalmazni kezdünk, nem szorítkozhatunk kizárólag a törvény betűjére. Szükségünk van a jogértelmezés egyéb fajtáira is. Esetünkben ezek közül kettő igen lényeges: a módszertani aspektusból vett jogértelmezés és a jogalkalmazói jogértelmezés. Ez utóbbi nem más, mint a jogalkotói akarat feltárása az adott ügy kapcsán. Az előbbi pedig a jogszabály-értelmezés azon módja, amikor a jogszabály tartalmára más jogtételekkel, más jogintézményekkel való összevetés útján következtetünk. Ezzel az eljárással könnyedén

¹ Herczog Mária: A gyermekvédelem dilemmái. PONT Kiadó, Budapest, 1997. 185-213.o.

megállapíthatjuk a jogalkotói szándékot. A Gyermekvédelmi törvény szerkezetében ugyanis az ellátandó feladatok az önkormányzatok különféle fajtáihoz rendelve. A helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény célja pedig a hatalom dekoncentrációja, decentralizációja – ahogy ez már a preambulumban is olvasható: „...előmozdítja a közhatalom demokratikus decentralizációját” –, ebből pedig következik, hogy az erre visszautaló törvény nem szállhat síkra a centralizáció mellett.

A megyei koncepciók átsiklanak az alap- és a szakellátás egymásra épülése felett. A koncepciókból nem derül ki az alap- és a szakellátás együttműködési terve sem. A két intézményrendszer elnevezésében rejlő hierarchikus viszony nem jelent valódi alá-, fölérendeltséget szakmai téren, ellenkezőleg: partneri viszonyt kell lenni közöttük. A kiépülő gyermekvédelemnek az egymásra épülését a lépcsőhöz hasonlíthatjuk. Mindaddig nem léphetünk tovább, amíg az adott szinten maradéktalanul ki nem aknáztuk a törvény adta lehetőségeket. Ehhez a törvény (134.§, valamint 235/1997. (XII. 17.) Korm. r.) garanciális elemként rendeli az egységes nyilvántartási rendszert². Ez (az angol Looking After Children adaptált változata) július 1 -jétől kerül bevezetésre Zala megyében, majd az ottani tapasztalatok alapján 1999-től országosan kötelezővé válik.

Eddig a megyei gyámhivatalok egyike sem tett eleget a 118. § (2)-ben foglaltaknak. Ez a mulasztás talán a helyi önkormányzatok hibája is, de kapcsolatba hozható a hevenyészve megalkotott megyei koncepciókkal is.

Az első grádicsok

A törvény második része az ellátásokról szól. Pénzbeli és természetbeni ellátásokat különböztet meg. A pénzbeli ellátások közül a rendszeres gyermekvédelmi támogatást és a rendkívüli gyermekvédelmi támogatást a települési önkormányzat képviselő-testülete jogosult folyósítani. Már a törvény hatálybalépése előtt többen³ azon aggódalmuknak adtak hangot, hogy a rendszeres nevelési támogatás jó gondolat, de mértéke csekély – gyermekeként minimum az öregségi nyugdíj legkisebb összegének 20%-a, ami jelenleg 2.740,- Ft. (Az öregségi nyugdíj minimuma a KSH szerint 13.700,-Ft.)

Az állami gondoskodásból kilépők számára megújított pénzbeli ellátási forma az otthonteremtési támogatás. A szakemberek (lásd 2. jegyzet) elvben ezt is jó elgondolásnak tartják, de ennek a mértékét is keveslik. Véleményük szerint ebből a segélyből nem lehet ingatlanhoz jutni. Ugyanakkor spekulációra is módot ad: a 18. életévét betöltő, gyermekotthonban nevelkedő fiatal hozzátartozói „hirtelen” előkerülnek, és könnyen kisemmizhetik őt, annak ellenére, hogy a törvény értelmében a gyámhivatal jogosult 5 évre elidegenítési tilalmat a szerzett ingatlanra bejegyeztetni, mert e tilalom kérelemre feloldható.

A gyermektartásdíj megelőlegezése már régóta ismert a családjogi törvényből. Egyetlen fenntartást lehet ezzel kapcsolatban megfogalmazni. Nevezetesen: csak akkor előlegezhető meg a tartásdíj, ha a bíróság a tartásdíjat már jogerős határozatában megállapította (a többi feltételeket most szándékosan nem említem). Ez is visszaélésre adhat okot. Ismeretes olyan eset – bizonyára nem az egyetlen az országban, – hogy az előbb említett feltételre hivatkozva nem fizet tartásdíjat az apa, jöllehet a válókeresetet már beadták. A rendszeres nevelési támogatás már említett csekély összege miatt talán a jogalkotónak érdemes elgondolkodni azon, hogy vagy a rendszeres gyermekvédelmi támogatás kötelező

² Ez a sokak által már ismert, az Intézet mackós lógójával ellátott kérdőív.

³ Domszky András: Rendszerváltás: végre a gyermekvédelemben is? HALÓ. II. évf. 1997. március, dr. Radoszav Miklós: Most kezdődik... Hajszolt Hírlap. II. évf. 6. sz. 1997. június

minimumát növeli, vagy pedig méltányossági alapon lehetővé teszi a várható tartásdíj megelőlegezését a gyámhivataloknak, például a válókereset beadásának időpontjától. A természetben nyújtott ellátások a települési önkormányzatok által adható pénzbeli ellátások alternatívájaként is adhatók. Ezek az ellátások nem jelentenek újdonságot.

A következő lépcsőfokok közé tartoznak a gyermekjóléti alapellátások. A gyermekjóléti alapellátások közül elsőként a gyermekjóléti szolgálatokról kell említést tenni. A gyermekjóléti szolgálatok a kialakuló gyermekvédelmi intézményrendszer alapkövei. Csakis egy jól működő területi gyermekvédelemre épülhet a szakellátás. Csak akkor lesz kevesebb a szakellátásba kerülő gyermekek száma, ha a jóléti szolgálatok preventív munkája jó, ha együtt tudnak működni az oktatási-nevelési intézményekkel. Csak akkor lesz hatékonyabb a szakellátás munkája, ha a családjából kiemelt gyermek esetén a jóléti szolgálat hatékony családgondozást végez a gyermek visszahelyezése érdekében és így tovább.

A gyermekjóléti szolgálatok szakmai fejlesztése már három éve zajlik pályázati úton, ezzel is segít a szaktárca a települési önkormányzatoknak.

A gyermekjóléti szolgálatok pontos számáról még nincsen adat. Annyit tudni, intenzíven alakulnak – helyenként nem épp zökkenőmentesen. A jogszabály lehetővé teszi, hogy a már meglévő családsegítő központokon belül alakuljon ki a gyermekjóléti szolgálat részlege. Kis falvakban megengedett az ún. egyszemélyes jóléti szolgálat. Ez nem más, mint egy családsegítő, sok esetben a védőnő, aki végzi a gyermekvédelmi törvényben előírt teendőket, de szakmailag kapcsolódik, pl. egy városi jóléti szolgálathoz. Ismert olyan törvénysértő eset, hogy a védőnő munkaköri leírásába belefoglalták a gyermekvédelmi teendőket túlmunkadíj, illetve bérpótlék megállapítása nélkül, egyben megfenyegetve azzal, hogy hanem vállalja, felmondanak neki. Jóléti szolgálat megszervezésére lehetséges megoldás az is, hogy több kisközség társulós formában hoz létre jóléti szolgálatot. Ez a megoldási forma tűnik jogilag, szakmailag a leghatékonyabbnak. Ebben az esetben a gyermekjóléti szolgálat nem konfrontálódik a CSSK-val. Az egymással társulók egy régióban jönnek létre, így egymás problémáit jobban ismerik (a város nem biztos, hogy kezelni tudja a falu, a község speciális problémáit).

A gyermekjóléti szolgálatok feladatairól a népjóléti miniszter 15/1998. (IV. 30.) NM számú rendeletének 8. és következő szakaszai szólnak. Az ott felsorolt funkciók, szerepek miatt a leghatékonyabb szakmailag az ún. egyszemélyes jóléti szolgálat (ép elmével nem valósítható meg, hogy egyszer gyermeknevelési tanácsot ad a gyermekjóléti szolgálatot is ellátó védőnő, következő napon pedig a rendelet 19. szakaszának megfelelően javaslatot tesz a jegyzőnek vagy a városi gyámhivatalnak, például a gyermek ideiglenes hatályú elhelyezésére).

Többen – köztük Ferge Zsuzsa⁴ is – főlegesen intézménynek tartják a jóléti szolgálatokat. Ennek magyarázata talán abban rejlik, hogy a Ferge által megálmodott családsegítő központoktól eltérően a jóléti szolgálat munkatársa nemcsak felkérésre avatkozik be. Hogy melyik a jobb megoldás, ma még nem tudni. Annyi azonban bizonyos, hogy az eddigi családsegítők olyan tökéletesre vitték a felkérésre való beavatkozás elvét, hogy sok ember azt se tudja, hogy lakókörnyezetében van családsegítő központ.

---

⁴ Ferge Zsuzsa ezt a megjegyzését a Budapest szociálpolitikája–Szociálpolitika Budapesten című konferencián tette 1998. április 3-án.

Az új gyermekvédelmi rendszerben további prevenciós intézmények: a bölcsőde, a családi napközi⁵ (divatos rövidítéssel: CSANA), házi gyermekfelügyelet, helyettes szülő, a gyermekek és a családok átmeneti otthona.

A bölcsődék országos átlagban 100% fölötti kihasználtsággal dolgoznak. A bölcsődei hálózat az ország egyik legjobban megszervezett nevelési intézményrendszere, amelynek munkáját, szakmai standardjait éveken át a Bölcsődék Országos Módszertani Intézete dolgozta ki.

A családi napközök nyugaton az ellátás gerincét képezik. Magyarországi megtelepítésük Kiskunhalason kezdődött. A CSANA létrehozásához az önkormányzati működési engedélyen kívül egy felkészítő tanfolyamon kell részt vennie a vállalkozónak. Egyéb szakképesítés nem szükséges, de a gyermeknevelési tapasztalat előnyt jelent az engedély megszerzéséhez. A vállalkozó a CSANÁ-t saját otthonában, telephelyén hozza létre. CSANÁ-t nemcsak magánszemély működtethet, hanem önkormányzat, civil szervezetek, egyházak is.

A családi napközök nem kapnak normatív támogatást, ezért kérhetnek térítési díjat, de az önkormányzat is támogathatja, pl. ellátási szerződés formájában. Kívánatos lenne a családi napközök normatív támogatásának megoldása, hogy a legrászorultabbak is igénybe tudják venni ezt a fajta szolgáltatást.

A családi napközök szakmai szintjének fenntartása érdekében támogató-ellenőrző teameket hoznak létre. Ezek feladata 1. a jelentkezők felkészítése, 2. a feltételek ellenőrzése, 3. tanácsadás a CSANA kialakításához, 4. az önkormányzatnak javaslatot tesz a működési engedély megadásával kapcsolatban, 5. évente minimum egyszer ellenőriz, s ennek alapján értesíti a jegyzőt a működési engedély meghosszabbításával vagy visszavonásával kapcsolatban.

Családi napköziből az országban jelenleg kb. 12 működik, ebből 6 Kiskunhalason – ott még 4 kialakítását tervezik,

A házi gyermekfelügyelet a települési önkormányzat szolgáltatása a lakosság felé. Bölcsődén belül is kialakítható, de a gyermekjóléti szolgálat is foglalkozhat ezzel. Lehet a szolgáltatás igénybevételéért térítési díjat kérni. Elterjedéséről, meghonosodásáról még nem érkezett adat pedig ez fontos lehetőség lenne, amint a finnországi tapasztalatokból is láthattuk.⁶

A helyettes szülő a krízisben lévő családokon segít. Helyettes szülő lehet rokon, laikus, de idővel már csak olyan személy lehet, akit a gyermekjóléti szolgálatoknál bejegyeztek, mint helyettes szülő. A helyettes szülőnek 30 órás felkészítő tanfolyamon kell részt venni-e, ami azonos a nevelőszülői képzés első 30 órájával. A jóléti szolgálatoknál helyettes szülői tanácsadónak kell tevékenykednie. Bejegyzett helyettes szülő jelenleg még nincs, mert a nevelőszülők kiképzése is csak az elmúlt hónapokban indult meg. Budapesten a Fehér Kereszt Alapítvány foglalkozik hasonló tevékenységgel.

A gyermekek átmeneti otthonáról pontos adataink nincsenek. A családok átmeneti otthonai már a törvény megjelenése előtt léteztek. Ezeket egyházak, civil szervezetek, önkormányzatok tartják fenn, de fellelhető néhány csecsemőotthonban is ilyesfajta kezdeményezés, bár ez utóbbiak jogi helyzete, és ezáltal finanszírozása kérdéses. A családok átmeneti otthonát az országban negyvenre becsülik.

⁵ Lásd a Családi Napközi füzet sorozatot. Bölcsődék Országos Módszertani Intézete, Budapest, 1995-96. Sorozatszerkesztő: dr. Mátay Katalin.

⁶ Szilvási Léna–dr. Radoszav Miklós: Problémakezelés vagy problémamegoldás? Hajsolt Hírlap II.évf 8. sz.,1997. október.

A családok átmeneti otthonával kapcsolatban Szilvási Léna és dr. Radoszav Miklós⁷ fogalmazta meg aggodalmait. Ezek a következők: hogyan foglalkozzanak az anyákkal és a kisgyermekkel egyszerre? Hogyan foglalkozzanak úgy a gyerekekkel, hogy az ne csökkentse a szülői felelősséget?

A törvény megjelenéséig a családok problémáit főleg hajléktalan szállókon belül elkülönítve próbálták kezelni, megoldani. A szerzőpáros a törvénnyel megoldottnak véli a problémát: átmeneti szállást kell létrehozni. Ám ehhez a következő feltételek kellene: 1. garantált állami normatíva; 2. kampány a települési önkormányzatok körében, hiszen a családok átmeneti otthona az alapellátások közé tartozik, tehát az önkormányzatoknak kell létrehozni; 3. állami lakáskonstrukciók kidolgozása, amik megkönnyítik a rendszerből való kikerülést; 4. erősíteni kell a lakhatással kapcsolatos jogbiztonságot, ehhez jogsegélyszolgálatokat kell alakítani; 5. civil szervezetek hozzanak létre ellenőrzés mellett pénzalapot a családok együtt tartása, lakásban maradása, lakáshoz jutása érdekében; 6. az átmeneti otthonok dolgozóinak szakmai képzése, továbbképzése; 7. jogszabályok, illetve szakmai elvárások kibocsátása az átmeneti otthonok működéséről.

A második grádics

A gyermekvédelmi szakellátásokra térve elsőként kell megemlíteni a nevelőszülői hálózatot. Nevelőszülői hálózatot eddig a GYIVI-k tartottak fenn. Az új szabályozás értelmében nevelőszülői hálózatot tarthat fenn a területi szakszolgálaton kívül a gyermekotthon, illetve nem állami szerv. A nevelőszülői rendszer fontosságát bizonyítja, hogy a törvényen kívül még egy Kormányrendelet (150/1997.) is aprólékosan szabályozza a nevelőszülői jogviszonyt és a nevelőszülői alkalmasság feltételeit.

A nevelőszülői és a helyettes szülői képzés első 30 órája azonos. Ez az ún. FIKSZ (Felelőség, Információ, Kompetenciák Szülőknek) képzés. A jogszabályok értelmében azok lehetnek nevelőszülők, akik részt vesznek az ehhez szükséges felkészítő tanfolyamon. A felkészítő tanfolyam alapja az amerikai PRIDE program.

A program a „pride” – büszkeség, önérték szóból alkotott mozaikszóval készült nevet viseli. Az első változat az Amerikai Egyesült Államokban készült szakemberek, laikusok és nevelőszülők közreműködésével a nevelőszülők és az örökbefogadók minél jobb színvonalú felkészítéséhez, kiválasztásához. A tanfolyam anyaga két évtized alatt számtalan változáson ment át, a résztvevők, csoportvezetők, szupervizorok sokat csiszoltak, változtattak rajta. 1988-ban használták először Hollandiában, majd az ottani sikerek és népszerűség hatására Belgiumban, később Svédországban, Finnországban, Norvégiában. A magyar szakemberek 1993-ban találkoztak először e módszerrel. Több éves előkészítés után és több külföldi program megtekintését követően határoztak úgy, hogy a korábbi magyar nevelőszülői képzési tapasztalatokat is felhasználva, a PRIDE programot fogják használni az itthoni képzésben.

A hagyományos nevelőszülők esetében a képzés két részből áll: 30 órás tréning (a PRIDE adaptálásával), valamint 30 óra praktikus ismeretek elsajátítása. A hivatásos nevelőszülők esetében a központi oktatási programnak megfelelően a képzés 300 órában történik, ahol is alapnak tekintjük a PRIDE programot. A felkészítő tanfolyam célja, hogy a résztvevők saját maguk ismerjék fel, hogy alkalmasak-e a nevelőszülői feladatok ellátására. Ezzel párhuzamosan a csoport tagjai és a csoportvezetők is kialakítják saját véleményüket, melyet közösen megbeszélnek.

⁷ A gyermekvédelem nemzetközi gyakorlata, PONT Kiadó, Bp., 1994.

Ha a csoportvezetők úgy ítélik meg, hogy a jelentkező valamilyen oknál fogva nem felel meg az alkalmasság kritériumainak, azt személyes beszélgetés során tisztázzák. Ha a jelölt ezt nem fogadja el, szakértői vizsgálatot kérhet. (A szakértői Bizottság létrehozása folyamatban van az Országos Család- és Gyermekvédelmi Intézetben.)

A képzők kiképzését célzó program lebonyolítása után a gyermekvédelem szakellátásában országos szinten megoldódik a nevelőszülő képzés tréneri ellátottsága. Ezt követően a civil szféra és további érdeklődők kiképzésére kerül sor, melyet már magyar „mester-trénerek” vezetnek. Míg a szakellátás rendszerében a trénerképzés költségeit a Minisztérium, ill. a Család- Gyermek Ifjúság Egyesület fedezi, a civil szféra esetében a trénerképzés költségeit a megbízónak kell finanszíroznia.

1998 végéig 84 tréner (42 pár) kiképzett csoportvezető lesz, akik 20 fős csoportnagyságot feltételezve el tudják látni az újonnan jelentkező nevelő- örökbefogadó szülők képzését és a rendszerben már dolgozók szükséges át- és továbbképzését.

A nevelőszülő-képzés miatt jelenleg a fővárosban szünetel a gyermekek nevelőszülőkhöz való kihelyezése. Ennek következtében a budapesti csecsemőotthonok telt házzal működnek. Több csecsemő már hónapok óta vár arra, hogy nevelőszülőhöz kerülhessen. Ezért a csecsemőotthon-igazgatók sérelmezik, hogy a törvény nem adott türelmi időt, azaz nem volt arra lehetőség, hogy valaki 1997. november 1-je után nevelőszülő legyen előbb, s csak pár hónappal később tegye le a vizsgát.

Ugyancsak az egyik csecsemőotthonban aggódnak amiatt, hogy a jó szándékú, de iskolázatlan személyek nem tudnak majd eleget tenni a nevelőszülői követelményeknek, így nem lehetnek nevelőszülők. A képzésszervezők ettől nem tartanak, mert a FIKSZ nem a lexikális tudás átadásán alapul, hanem ismereteket ad, készségeket fejleszt, és egyfajta hozzáállást közvetít.

A törvény egyik leglátványosabb feladata a klienscentrikus jellegéből adódóan a nagy gyermekvédelmi intézetek kiváltása gyermekotthonokká, illetve lakásotthonokká. Mindkét új intézmény-elnevezés magában hordja a törvény gyermek-, családcentrikus szellemét, mert olyan intézményeket akar létrehozni, amelyben a gyermekek otthonos körülmények között élhetnek, s a legkevésbé lesznek kitéve a korábbi nevelőotthoni ártalmaknak. Ehhez szükséges a gyógypedagógia tudományában már kidolgozott ún. normalizációs elv⁸ adaptálása a gyermekotthonokban, lakásotthonokban nevelkedők számára. Ez azt jelenti, hogy olyan életmintát, hétköznapi életfeltételeket kell lehetővé tenni, amelyek a társadalom megszokott feltételeinek és életmódjának a legnagyobb mértékben megfelelnek.

A törvény kimondja a gyermekotthoni igazgatók és a nevelőszülők gyámi jogkörrel való felruházását. Ez óriási aggodalmat váltott ki az eddigi kizárólagos gyámokból, a GYIVI-k alkalmazottjaiból. Molnár László⁹, a fővárosi GYIVI igazgatója ekképp vélekedett: A pedagógusok és a nevelőszülők többségének sok-sok jó szándékkal végzett gyámi munkája helyrehozhatatlan vagy csak nehezen helyrehozható joghátrányokat okozna a gyermekek ügyeinek intézésében. A gyámhivataloknak követhetetlen lenne. A gondozók gyakori váltakozása kaotikussá teszi a törvényes képviselői szerepet is. Molnár a továbbiakban azzal érvel, hogy a GYIVI-k az évek folyamán már kialakították a maguk formális és informális kapcsolatrendszerét az egyes hatóságokon és a bíróságokon a gyors ügyintézés érdekében. Molnár László érvei érthetőek, de ha belegondolunk hány száz, esetenként ezer gyámolt jutott egy gyámra, akkor a személyes ismeretség hiánya következtében a szakszerű és pontos gyámkodás megkérdőjelezhető.

⁸ Nirje –Perrin: A normalizációs elv és félreértelmezései. In: Hatos Gyula (szerk.): Értelmileg akadályozott emberek lakóközösségei külföldön. Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola, 1995.

⁹ Molnár László: A Gyermekvédelmi törvényről. Hajszolt Hírlap. II. évf. 1997. április-május.

A törvény bevezetésével már nemcsak a területi szakszolgálatok tarthatnak nevelőszülői hálózatot, hanem a gyermekotthonok, más intézmények, civil szervezetek is. Erre vonatkozó kezdeményezés még nem áll rendelkezésünkre.

Viszonylag új otthont nyújtó ellátásnak minősül a lakásotthon. Hasonló intézmények már a törvény hatálybalépése előtt megjelentek, Fejér, Szolnok és Nógrád megyében. Zala megyében például családias otthonnak nevezik, és nevelők helyett nevelőszülő házaspárokat alkalmaznak, gyermekfelügyelőnek pedig valamelyik nevelőszülő közeli rokonát, pl. édesanyját. Ez a fajta megoldás jelenleg működőképesnek látszik, de igen sok szakmai és jogi buktatója lehet. Csak néhányat ezek közül: a gyermekotthoni nevelő pedagógus, így fejlesztő foglalkozást tart. A nevelőszülő inkább szülői szerepeket visz, de lakásotthoni elhelyezettekkel kapcsolatban pedagógusként is el kéne járnia – ez szerepkonfliktust eredményezhet. Jogi buktató abból adódhat, hogy a nevelőszülő házaspár, mint közalkalmazott hány órát „dolgozik”, hogyan megy szabadságra, s az idő alatt ki, hogyan helyettesíti a házaspárt?

Nagyon nagy körültekintést igényel a lakásotthonok telepítése. Negatív és pozitív példákat egyaránt láttunk, hallottunk. A nem kellő előkészítés eredménye volt tavasszal a rádióban is publicitást kapó ún. kerecsendi ballada. Ugyancsak rosszul fogadta Zalaszentlászló kb. négy éve az első családias otthon odatelepítését, de mikor meghallották, hogy a megye 1996-ban telepítési gonddal küzd, a község önként ajánlkozott. Úgyszintén nem okozott gondot a sümegecsehi telepítés sem, jóllehet ott a falu kocsmáját alakították át családias otthonná.

Érdekes kezdeményezés érkezett a minisztériumba a tavaszi pályázatokkal: a Győr-Moson-Sopron megyei Árpás és környéke települési önkormányzatai társulásos formában kívánnak létrehozni a szakellátáshoz tartozó lakásotthont azzal a céllal, hogy a környékből a szakellátás rendszerébe kerülő gyermekeknek ne kelljen távoli vidékekre kerülnie, ne szakadjon meg a gyermekek kapcsolata a szűkebb szülőföldjükkel.

Szükségessé válik a lakásotthoni szakmai standardok kidolgozása. Ez egy módszertani füzet, ami a gyermekvédelmi törvényt és az ahhoz kapcsolódó egyéb törvényeket, valamint végrehajtási rendeleteket, etikai kódexekben kifejeződött szakmai és erkölcsi normákat, a rokon diszciplínák vonatkozó megállapításait, valamint országos szokásokat fogja tartalmazni, de természetesen fontos helyet kapnak majd benne a helyi, regionális szokások is.

Az intézményen belüli érdekvédelemről, az érdekképviselői fórumról, valamint a gyermekönkormányzatokról (35-37.§) az Országos Család- és Gyermekvédelmi Intézetnek egyelőre nincsenek információi. Ennek oka talán az, hogy a bentlakásos intézmények jelenleg az átalakulás problémájával küszködnek. Másrészt pedig az, ahogy a tanárok egy meghatározó körében idegenkedést váltott ki a diákjogok és az ehhez kapcsolódó diákönkormányzatok, diákpárlament megjelenése, úgy vélhetően a gyermekotthoni nevelők is idegenkednek a gyermekönkormányzatoktól, mert az eddigi nevelőotthoni gyermekönkormányzatok többnyire csak névlegesen működhettek. Az érdekérvényesítésnek a törvényben megjelenő típusa idegen Magyarországon. A magyar tanügy és gyermekvédelem a porosz, valamint a szovjet modell szerint épült fel. A most bevezetendő érdekérvényesítő formák pedig angolszász eredetűek.

A törvény több helyen is szól az utógondozásról. Az ellátás módja világosan le van írva. Az utógondozó feladata a 18-24 éves fiatal felnőtt önálló életre való felkészítése, az ehhez szükséges ismeretek, tapasztalatok átadása, és ami a legfontosabb: a megfelelő pillanatban a gondozott elengedése. Ehhez a munkához óriási tudatosság szükséges. Több olyan utógondozóval találkoztam, akik a munkájuk során kiégtek, s így a végsőig kapaszkodtak

gondozottjaikba. Ők nem tudtak leválni a gondozottakról. Az egyik esetben ez a beteges ragaszkodás egy lányokat nevelő utógondozónőnél odáig fajult, hogy nem megtanította a volt állami gondozottakat a helyes párkapcsolatra, hanem az udvarlókát rendre nem engedte be az utógondozói házba. S csak csodálkozni tudott, hogy a lányok eltűnnek, prostituálódnak. Sőt elbeszéléséből még az is kiderült, hogy egy értelmi sérült lánynak jót tett a prostitúció, mert amikor szifiliszesen visszadobták, végre megtanulta az utógondozó ház rendjét, tudta mikor kell neki mosogatnia. (A prostitúció is lehet nevelési, terápiás eszköz?!)

Hogy ilyen extrém esetek is előfordulhatnak, az annak a sajnálatos ténynek a következménye, hogy a gyermekvédelmi törvény koncepciójából kiemelték a szupervízió intézményét.

A gyermekvédelmi törvény nem nevesíti a csecsemőotthonokat, deklarálva ezzel, hogy a csecsemőotthonoknak is gyermekotthonokká kell átalakulniuk. Az Országos Család- és Gyermekvédelmi Intézet a Csecsemőotthonok Országos Szövetségével együtt gondolkodva keresi, hogyan lehetne gyermekotthonokká, illetve anyás otthonokká alakítani a jelenlegi csecsemőotthonokat. Ez utóbbira láttam igen jól funkcionáló megoldást a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Balkányban. Ott a görög katolikus idősek szeretetotthonában üzemel anyás-gyerekes részleg. Az eddigi tapasztalatok jók: nem okoznak konfliktust az életmódbeli és a generációs különbségek, sőt az idősek zöme pótnagymamaként segít a gyermeküket egyedül nevelő anyáknak. A szeretetotthonból kikerülő anyák zöme a későbbiek folyamán nem szorul efféle segítségre.

Ugyancsak gyermekotthonokká, még hozzá speciális gyermekotthonokká kell átalakulnia az egészségügyi gyermekotthonoknak. De a fogyatékosokat nevelő általános iskolák és diákotthonok számára is kötelező lesz a gyermekotthoni elhelyezés megvalósítása. E két utóbbi területen történt változásokról nincsenek konkrét adataink.

Kerezi Klára¹⁰ szerint a törvényben a részszabályok egységes rendszert alkotnak, egymásra épülnek, a fokozatosság elvét betartva. Egyelőre hiányoznak a szakmai standardok, amiknek kialakítása nem a jogalkotó, hanem a gyermekvédelmi szakma feladata. A „mit kell csinálni?” „hogyan kell csinálni?” „milyen ismereteket lehet/tud alkalmazni a jogalkalmazó?” – kérdésekre még ezután kell megfogalmazni a válaszokat. A települések anyagi helyzete általában rossz, így csak nagy nehézségek árán tudják ellátni a rájuk rótt kötelezettségeket.

Kerezi Klára hiányolja a törvényből az iskolai gyermekvédelem megfogalmazását. Ebben a szerzőnek igaza van, de a gyermekvédelmi törvény, a közoktatásról szóló törvény, valamint az egészségügyről szóló törvény több helyen is utal az iskolai gyermekvédelemre, aminek alapján annak feladata – ha homályosan is -, kitűnik. Ezek az utalások utóbb, a 16/1998. (IV. 8.) MKM rendeletben konkretizálódtak (4. §).Többek között a gyermekjóléti szolgálatokkal való kapcsolatáról rendelkeznek e jogszabályok.

A gyermekvédelmi törvény szól a bűnelkövető fiatalokról is. Kerezi aggálya: mi lesz akkor, ha az egyre agresszívabb fiatalok bűnelkövetők esetében elégtelen lesz a gyermekvédelmi eszköztár? „Mi a biztosíték arra, hogy a polgárok bűnözéstől való félelme végül is nem söpri el a gyermekvédelmi eszközök alkalmazásának lehetőségét?”

¹⁰ Kerezi Klára: Elégedettek lehetünk-e a Gyermekvédelmi törvénnyel? Hajsolt Hírlap. II. évf. 9. sz. 1997. november.

A biztosítékok mindegyike nem sorolható fel itt. De talán érdemes szólni az egyik leglényegesebből, az evaluációról¹¹, azaz értékelő kutatásról. Ez nem más, mint egy program sikerességének mértékét meghatározó szisztematikus vizsgálat. Ezáltal tudjuk meg, hogy a programok elérték-e a kitűzött célokat, mert egyes szakemberek szerint a közösségi és az egyéni problémák nem az emberi természetből fakadnak, hanem a társadalmi rendszerből, ezért politikai, társadalompolitikai intézmények megváltoztatásával a problémák orvosolhatók.

Az evaluáció több a szociológiai módszerek alkalmazásánál. Az evaluációt úgy kell elvégezni, hogy minden érdek megfigyelhető legyen a forrásokat biztosító döntéshozók számára.

A gyermekvédelemben is szükséges a folyamatos értékelés. Ha erre kellő figyelmet fordítunk, akkor nem kell tartanunk Kerecsi aggályaitól. Másrészt pedig az új törvény gyermekvédelmi eszköztárát nem a polgárok bűnözéstől való félelme fogja elsöpörni, működését megbénítana, hanem mi, a gyermekvédelemben dolgozók, ha nem élünk a törvény nagyszerű lehetőségeivel; ha a régi rendszerbe kapaszkodva, de attól, kényszerűségből mégiscsak távolodva, az új rendszer európaiságát el nem érve, két pad közt a földre esünk.

---

¹¹ Pik Katalin: A szociális munka gyakorlatának értékelése (evaluáció). In: Kozma Judit szerk): Kézikönyv szociális munkásoknak. Szociális Szakmai Szövetség, 1998. 289-309. o.